

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

На пошану професора, ректора Руслана
Постоловського

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 21

Рівне – 2011

УДК 94+94 (477)
ББК 63.3(0)
А-437

Рецензенти:

Віднянський Степан – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу
всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України
Макар Юрій – професор, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і
техніки України, завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне)

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилок Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог)

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ)

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-
Подільський)

Стокосос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці)

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ)

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор (м. Рівне)

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск
21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

УДК 94+94(477)
ББК 63.3(0)

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та
всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного
університету, протокол № 11 від 24 червня 2011 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 978-617-601-015-9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2011

офіційний номер часопису. Із початком окупації Чехословаччини військами Варшавського договору вийшло ще 7 неофіційних номерів часопису. 28 серпня 1968 р. вийшов останній неофіційний випуск часопису «Літерарні листи, присвячений другій річниці окупації».

Джерела та література

1. Kto je kto // Literarni Listy. – 1968. – 22 února st.1.
2. Jaké budou naše noviny? // Literarni Listy. – 1968. – 1 března st.3.
3. Odkud s kým a kam // Literarni Listy. – 1968. – 1 března st.1.
4. Odkud s kým a kam // Literarni Listy. – 1968. – 1 března st.3.
5. Odkud s kým a kam // Literarni Listy. – 1968. – 7 března st.10.
6. Rozum a svědomí // Literarni Listy. – 1968. – 1 března st.1.
7. Důvěra v necenzurovaný rozum // Literarni Listy. – 1968. – 7 března st.3.
8. Nastal čas // Literarni Listy. – 1968. – 7 března st.3.
9. Aktivita nepojmenovaných // Literarni Listy. – 1968. – 14 března st.4.
10. Diktat moci a trhu // Literarni Listy. – 1968. – 14 března st.11.
11. Nesamozřesnost národa // Literarni Listy. – 1968. – 21 března st.6.

УДК 94(477)

С.В.Віруцька

БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ

Стаття присвячена висвітленню особливостей реакції урядових структур та громадськості Болгарії на Чехословацьку кризу 1968 року та впливу віянь «Празької весни» на них.

Ключові слова: «Празька весна», «соціалізм із людським обличчям», зовнішня політика, Організація Варшавського договору.

Стаття посвячена отображению особенностей реакции правительственных структур и общественности Болгарии на Чехословацкий кризис 1968 года и влияния веяний «Пражской весны» на них.

Ключевые слова: «Пражская весна», «социализм с человеческим лицом», внешняя политика, Организация Варшавского договора.

The article is devoted to elucidate peculiarities of response of government structures and society of Bulgaria to the crisis of Czechoslovakia 1968 and influence of «Prague Spring» for them.

Key words: «Prague Spring», «socialism of men`s face», foreign policy, Organization of Warsaw Pact.

Постановка проблеми та актуальність. Вже декілька десятиліть підряд події, що відбулися у Чехословаччині в період «Празької весни», привертаять увагу дослідників, які цікавляться проблемами «реального соціалізму».

Спроби празьких реформаторів провести демократичні зміни зустріли опір консервативно-догматичних кіл країни і викликали різку реакцію з боку керівників СРСР та інших країн-учасниць Організації Варшавського договору (ОВД). Гострі зіткнення в ході розвитку демократичного процесу, який отримав назву «Празька весна», і затяжне політичне протистояння завершилися силовим придушенням реформаторської течії, введенням у Чехословаччину військ СРСР, НДР, Болгарії, Угорщини та Польщі [7, с.286].

Зрозуміло, що ситуація 1968 року в Чехословаччині привертала до себе увагу багатьох соціалістичних країн, і всі вони в тій чи іншій формі виявляли своє ставлення до цих подій. Дослідження цього питання в контексті певної країни, в нашому випадку Болгарії, становить значний інтерес, оскільки дає змогу поглибити уявлення про ці події.

Дружні взаємовідносини між Болгарією та Чехословаччиною, які зберігалися з 1945 в політиці і економіці, в 1968 році помітно охололи. Причиною цього, як вказує І.Баєва, стали стрімкі реформи в Чехословаччині в 1968 році, які за перші вісім місяців викликали серйозну критику з боку Болгарії. Цей процес врешті й привів Болгарію до участі в інтервенції країн Варшавського договору 21 серпня 1968 року [2, с.191].

Цьому питанню надає актуальності і та проблема, що майже до кінця 80-х років ХХ століття питання, пов'язані з відображенням «Празької весни» 1968 року в Болгарії, були виключені з поля дослідження істориків. Основною проблемою в дослідженні цього питання було спочатку негласне табу з боку ідеологічних структур, яке, в свою чергу, було підкріплене відсутністю доступу до необхідних історичних джерел у дослідженні названої проблематики. Отже, зі сказаного зрозуміло, що в той період блокувалась будь-яка можливість об'єктивного аналізу проблеми. Історики були змушені задовольнятися офіційними, неконкретними оцінками, а тому в основному озвучували партійні й урядові рішення. Як вказує Т.Волокітіна, «опинившись у глухому куті, деякі болгарські дослідники намагалися зовсім не згадувати у своїх роботах про події 1968 року в Чехословаччині» [4, с. 751].

Отож, у запропонованому нами аналізі розкриємо та окреслимо обставини, які схилили болгарське керівництво до того, щоб приєднатися до інтервенції коаліції, також розглянемо трактування Чехословацьких подій офіційною стороною та вплив «Празької весни» на це болгарське суспільство.

Мета дослідження - охарактеризувати вплив «Празької весни» 1968 року в Чехословаччині на громадськість Болгарії та показати реакцію Центрального Комітету Болгарської Комуністичної Партії (ЦК БКП) на ці події.

Аналіз джерел та літератури. При підготовці статті було використано новітні наукові дослідження з цієї тематики, а саме І. Баєвої [2] та Т. Волокітіної [4]. Також використані невідомі раніше документи, які вміщені у збірниках ««Празька весна» и международный кризис 1968 года: Документы» [5] та «Чехословацька криза 1967–1969 рр. в документах ЦК КПРС» [9].

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Перш ніж приступити до викладення подій, які заявлені в темі роботи, потрібно з'ясувати, які передумови мали місце у названій проблемі.

З кінця 50-х і до кінця 60-х років Чехословаччина розвивалася стабільно й успішно завдяки значному економічному потенціалу, створеному ще до війни. За рівнем добробуту населення ЧССР значно випереджала інші країни соціалістичного табору. Але суспільство все-таки прагнуло до демократичних свобод. Процес лібералізації в країні був розпочатий А.Новотним і активізувався після того, як на початку 1968 року першим секретарем ЦК КПЧ став О.Дубчек. Новий лідер та його однодумці розробили програму політичних та економічних реформ, покликаних побудувати «соціалізм з людським обличчям». Це означало, що засоби виробництва повинні бути передані трудовим колективам. У політичній галузі гарантувалися демократичні свободи (слова, друку, мітингів, зборів). Толерантним ставало ставлення до приватної ініціативи. Тобто йшлося про такий собі «ринковий соціалізм». Цю програму підтримало населення, було знято ідеологічні обмеження на радіо, телебаченні, у пресі. Розпочалася загальнонаціональна дискусія про подальший розвиток країни, в якій активну участь брали новостворені неформальні суспільно-політичні організації.

Чехословацька спроба реформування системи державного соціалізму радянського зразка, як ми вже знаємо з історії, була

насилено перервана інтервенцією армій Варшавського договору, а її оцінки з плином часу еволюціонували, зазнавали трансформації. Як вказує В. Мусатов, у своєму науковому доробку «О «Пражской весне» 1968 года» [6]: «В історії світового соціалізму «Працька весна» 1968 року займає особливе місце. Оцінки цього історичного явища за короткий час круто змінилися від «повзучої контрреволюції» до мирної демократичної революції. Парадокс – процес реформ, розпочатий комуністами, з ентузіазмом підтриманий широкими масами населення, через 8 місяців придушений військовою силою теж комуністами, які стояли при владі в сусідніх державах, союзниках ЧССР по Варшавському договору. Ідеї «Працької весни» були роздавлені радянськими танками і піддані забуттю, але вони вирішальною мірою вплинули на зародження ідей антитоталітарних масових рухів і революцій, які призвели в кінці 80-х рр. до мирної зміни суспільного ладу в колишніх соціалістичних країнах» [6, с. 151].

Отож, стає зрозумілим, що «Працька весна» не пройшла безрезультатно, вона вплинула на всі держави «східного блоку», хоча зрозуміло й те, що кожна країна по-своєму реагувала на реформістські зусилля чехів і словаків. Різною була і реакція всередині болгарського суспільства та його владного прошарку, який перш за все був представлений керівництвом Комуністичної партії Болгарії.

Досліджуючи позицію Болгарії на початковому етапі розвитку реформаторських процесів у Чехословаччині, варто звернути увагу на документ під грифом «секретно» від 26 квітня 1968 року «Про реакцію соціалістичних країн на події в ЧССР» [1], направлену К. Русаковим у ЦК КПРС, в якому разом з оцінками всіх держав-сателітів СРСР надається й оцінка реакції Народної Республіки Болгарії. Наприклад, новина про обрання О.Дубчека першим секретарем ЦК КПЧ в урядових колах Болгарії була зустрінута з особливою насторогою. Частково ця позиція виражалась в тому, що ЦК БКП дав наказ не розмішувати в пресі портрет О.Дубчека та його біографію. Болгарські засоби масової інформації обмежилися лише опублікуванням інформації про січневий пленум ЦК КПЧ та короткими відомостями про О. Дубчека. Телеграма, надіслана на адресу Дубчека в зв'язку з його обранням першим секретарем ЦК КПЧ, була опублікована в болгарській пресі у дещо незвичному вигляді: під телеграмою не було підпису Т.Живкова [1, с. 1236].

Спираючись на дослідницький доробок І. Баєвої, можна коротко відмітити основні особливості сприйняття «Празької весни» в Болгарії. Політичні зміни, які розпочалися в ЧССР, дуже уважно відслідковувалися болгарськими дипломатами, оскільки відповідні вказівки вони отримали не від міністерства закордонних справ як завжди, а від ЦК БКП [2, с.192].

«В першій половині березня в. р., коли в друці та на радіо все наполегливіше почали виголошуватися вимоги про вихід т. Новотного у відставку, Т. Живков заявив, що Дубчеку не вдалося взяти ситуацію під свій контроль, що ситуація там напружена і всім соціалістичним країнам потрібно зробити все можливе, щоб подальший розвиток подій не пішов у небезпечному для соціалістичних країн напрямку. Він характеризував Дубчека як слабовільного та такого, що «навіть чи зможе піти проти течії» [1, с. 1236]. За спогадами співрозмовників болгарського державного і партійного лідера, то Т. Живков був з самого початку переконаний, що «Дубчек – ревізіоніст, і в країні йде контрреволюція і реставрація капіталізму» [2, с.197].

Після Дрезденської зустрічі 25 березня відбувся пленум ЦК БКП, на якому було схвалено зустріч у Дрездені і рішуче виголошено про можливість прийняття будь-яких заходів, у тому числі і військових, які у ході подій можуть знадобитися для протистояння реакції. Протягом всього наступного періоду відбувалися різні наради, на яких комуністи були проінформовані про ситуацію в Чехословаччині [1, с. 1236].

У ході бесіди члена Політбюро ЦК БКП Тано Цолова з радянським послом відзначалося, що вони занепокоєні ситуацією в Чехословаччині, і з усього складається враження, що ЦК КПЧ не зробив висновків після зустрічей із братськими партіями, оскільки справи там ідуть так, що, якщо нічого не прийняти, то теперішні керівники Чехословаччини можуть бути відсторонені від керівництва країною [1, с. 1236].

Щодо ЗМІ, то в перші місяці «Празької весни» у Болгарії спостерігалось інформаційне мовчання, матеріалами про те, що відбувається в Чехословаччині, володіла лише частина суспільства, яка мала доступ до каналів внутрішньопартійної інформації. Зрозуміло, що ці матеріали не відповідали істині. Як вказує Т. Волокітіна, «переломним можна вважати липень 1968 року, коли в болгарському друці розпочалася відкрита кампанія нападок і

критики «повзучої контрреволюції» в Чехословаччині [4, с. 767-768].

Такий незрозумілий підхід ЗМІ до настільки актуального на той час питання можна зрозуміти лише з огляду на постанову Політбюро ЦК Болгарської комуністичної партії: «ЦК БКП вважає необхідним проведення таких заходів: ...вжити заходи для того, щоб правильно подати становище в ЧССР нашому суспільству та пресі, радіо та телебаченню, а також іншими шляхами; при цьому все має відбуватися під безпосереднім контролем відділу пропаганди і агітації та відділу зовнішньої політики і міжнародних відносин [ЦК БКП]. Спочатку інформація повинна оброблятися тільки БТА і «Робітниче Діло» і тільки після цього передаватися в розпорядження всієї преси, радіо та телебачення... Тимчасово відмовитися від публікації полемічних статей без погодження ЦК. Висловам, вимогам і статтям, які мають правий чи контрреволюційний нахил, не повинно надаватися місце на сторінках нашої преси... Дати спеціальні інструкції по подіях у ЧССР головним редакторам газет, радіо і телебачення...» [8, с.31].

Отже, друкуючи матеріали про події в Чехословаччині, ЗМІ в той період в основному виділяли ті місця, в яких говориться про зміцнення ролі партії в ЧССР, про дружбу з Радянським Союзом та іншими країнами, про зміцнення соціалістичної співдружності, Варшавського договору, про економічну співпрацю з соцтабором... А головне про візит Т.Живкова до ЧССР, під час якого планується підписання Договору про дружбу, співпрацю та взаємодопомогу між Народною Республікою Болгарією та Чехословацькою Соціалістичною республікою [1, с.1236].

25 липня секретар Союзу чехословацьких письменників В.Маршичек у розмові з Р.Ніколаєвим вказав, що болгарські газети не намагаються друкувати справжні чехословацькі матеріали і документи, надаючи перевагу збурювальному суспільній думки повідомленнями про перспективу громадянської війни в Чехословаччині. Загалом інтерпретацію чехословацьких подій 1968 року в болгарських ЗМІ можна оцінити: спочатку вони намагалися переконати суспільство в тому що реформаторський курс у Чехословаччині має небезпечні наслідки, а згодом перед введенням військ ОВД оголосили про потребу допомоги, щоб «врятувати братський народ» від «контрреволюції» і неминучої інтервенції західних сил. Отже, можна зробити впевнений висновок, що

болгарські ЗМІ в період «Празької весни» в Чехословаччині були надійним рупором офіційної пропаганди [4, с.767-768].

Вже 8 березня 1968 року, на переговорах у Москві, Т. Живков запевняв, що в Чехословаччині відкрито діють два центри – один всередині партії, другий – контрреволюційні сили, які тримають у своїх руках друк, радіо та телебачення, спрямовують діяльність творчих союзів та студентства. «Їх завдання – якнайшвидше оволодіти становищем шляхом обробки суспільної думки, дискредитувати неугодні їм кадри, замінити ці кадри своїми людьми. Вони організовано добиваються міжнародної підтримки, особливо з боку компартії Італії, Австрії, Югославії, Румунії, Англії... Свою діяльність вони прикривають розмовами про те, що ЦК контролює становище, що Дубчек спрямовує процес демократизації в країні, що всі вони виступають за дружбу з Радянським Союзом і іншими соціалістичними країнами...» [5, с.83-84].

Т. Живков так висловив своє власне розуміння причин кризи в Чехословаччині і шляхи виходу з нього: «Це справа югославського керівництва, яке намагається через Румунію, Польщу і Чехословаччину створити в нашій сім'ї об'єднання, – підкреслив він. – Немає необхідності застосовувати сталінські методи минулого, але ми повинні діяти таким чином, щоб навести порядок у Чехословаччині, і в Румунії, а після цього і в Югославії...» [4, с.757].

Ще радикальнішу оцінку ситуації в Празі Т. Живковим можна прослідкувати зі стенограми наради у Варшаві керівників ЦК БКП, ЦК УСРП, ЦК КПРС, ЦК ПОРП і ЦК СЄПН 14-15 липня 1968 року. «Партія вже не є керуючою і спрямовуючою силою в Чехословаччині. Єдина організована сила всередині партії – це ревізійні і контрреволюційні центри... Перед нами, представниками партій, стоїть історичне завдання, на нас лежить історична відповідальність, оскільки у цьому випадку мова іде не тільки про внутрішнє питання Чехословаччини, а мова іде про долю соціалізму в Чехословаччині, і, що особливо важливо, мова іде про зіткнення зі всією імперіалістичною системою» [10, с.134].

Вторгнення військ Варшавського договору в Чехословаччину в серпні 1968 року «виправдовувалося» заявою Телеграфного агентства Радянського Союзу (ТАРС) від 19 серпня 1968 року. В ній говорилося: «Партійні і державні діячі Чехословацької

Соціалістичної Республіки звернулися до Радянського Союзу та інших союзних держав з проханням про надання братському чехословацькому народу невідкладної допомоги, включаючи допомогу Збройними Силами» [9, с.201]. Оскільки, як говорилося в заяві, це звернення викликане загрозою існуючому в Чехословаччині соціалістичному устрою і встановленою Конституцією державності зі сторони контрреволюційних сил, які вступили у змову з ворожими соціалізму зовнішніми силами.

Отож, із всього сказаного зрозуміло, що позиція болгарської сторони щодо реформістського процесу в Чехословаччині була гострою та непримиренною. За інформацією радянського посла в Софії А. Пузанова, Т. Живков і члени Політбюро ЦК БКП, а також уряд Болгарії прямо висловлювалися за прийняття швидких та рішучих заходів. Оскільки, за їх думкою, соціалістична співдружність «може втратити Чехословаччину як соціалістичну країну. Чехословаччина стане Румунією і Югославією, а, можливо, і значно гірше, якщо швидко не вжити заходів» [3, с.486].

У лідера ЦК БКП не було сумнівів у тому, яку із поданих позицій підтримати: «Здорові внутрішні сили повинні відчувати допомогу наших партій, допомогу наших країн, допомогу наших збройних сил і допомогу Варшавського договору» [2, с.199].

У Болгарії найбільш активною опозиційною частиною суспільства в 1960-х рр. була інтелігенція. «Саме вона всередині 1960-х років першою змогла адекватно оцінити позитивні процеси в чехословацькому суспільстві, більш послідовні, ніж у Болгарії: економічну реформу на основі введення ринкових механізмів, велику свободу ЗМІ, результативність опозиційних проявів національної інтелігенції» [4, с.769]. Прагнучи закріпити свої позиції, керівні структури в Болгарії з середини 1960-х рр. зменшили тотальний контроль над суспільством. Отож, прагнення «верхів» знайти підтримку серед інтелігенції привело до посилення процесу лібералізації в країні. Разом з тим під впливом подій у СРСР в країні розпочався, хоча і дуже повільний, але все-таки процес повернення до ресталінізації.

«Празька весна» здійснила сильний вплив на верхні ешелони влади в Болгарії, перш за все, через очевидну демонстрацію єдності між керівництвом країни на чолі з О. Дубчеком і народом, який підтримав реформи. Як вказує Т. Волокітіна: «Болгарське керівництво, знаючи про критичні настрої у своїй країні, розцінило

«Празьку весну» як виклик собі, тим більше, що Чехословацькі події отримали позитивний відгук і у частини болгарських комуністів» [4, с.770].

Безпосередньою відповіддю на «Празьку весну» було значне розширення прав профспілок, які отримали можливість блокувати рішення адміністративних органів і господарських керівників, якщо вони йшли на шкоду робітникам і службовцям. На підприємствах вводилися виборні господарські комітети, які мали право вирішувати всі виробничі і соціальні питання певного відділу, розширили свій вплив і місцеві органи влади та управління. «Празька весна» стала серйозним поштовхом до перебудови у соціальній сфері. В державній структурі було створено три нових органи соціальної спрямованості – Міністерство праці і соціального забезпечення, Комітет по цінах і Комітет побутових послуг, відбулося скорочення робочого дня робітників та службовців двадцяти двох професій шкідливих виробництв, збільшилася допомога на дітей дошкільного віку. Враховуючи досвід європейських молодіжних і студентських виступів 1960 рр., особливу увагу влада приділила студентству: було збільшено розмір стипендій та фінансування студентських їдалень, покращення бази для відпочинку, занять спортом і туризмом. Було прийняте рішення про будівництво студентського містечка на південному сході столиці, що повинно було вирішити гостру проблему з гуртожитками [4, с.771].

Загалом дії державного та партійного керівництва були оперативними та результативними, тому, як наслідок, напруга в суспільстві пішла на спад.

Однак, у проблеми відображення «Празької весни» в болгарському суспільстві була й інша сторона. Керівництво країною розуміло те, що потрібно контролювати вільнодумство і не допускати переходу за межу, яка могла стати небезпечною. Тактика Т. Живкова та його оточення в цьому плані була достатньо успішною: їм вдалося використати активізацію «ретроградських елементів», щоб не допустити повторення чехословацького прикладу [4, с.771].

Духовне життя болгарського суспільства стало ареною рішучого наступу влади, яка намагалася контролювати стан умов і допускати критику болгарського соціалізму в помірних, безпечних для режиму дозах. Напевно не випадково, що саме восени 1968 року

стає більш жорсткішою політика щодо театру (критика репертуару, цензура, заборона постановок, звільнення режисерів), здійснюється чистка на радіо, телебаченні, у видавництвах (на радіо та телебаченні, наприклад, звільнено 25-30% співробітників) [4, с.772]. Приводом до звільнення ставало «темне минуле», «погане» соціальне походження, тобто належність до буржуазних елементів, непридатність для проведення політики БКП. Саме в цей час відбувається жорсткий контроль щодо доступу до західної літератури. Наукові співробітники академічних інститутів, викладацький склад вузів відчували обмеження наукового росту з причини підозрілого соціального походження, «нездорових ідеологічних проявів». Під приводом обміну членських білетів фактично була проведена чистка в комсомолі, причому в ході цієї кампанії з кожним комсомольцем проводилась індивідуальна бесіда. Були випадки виключення за позитивні оцінки «Празької весни» [4, с.772].

Отже, «Празька весна» змусила болгарську владу скорегувати внутрішньополітичний курс, перейти до охоронно-реформаторської роботи, цим самим сприяючи зниженню напруги в суспільстві і створенню, в кінцевому підсумку, умов для збереження режиму.

Висновки. Зрозуміло, що оцінка «Празької весни» 1968 року в болгарському суспільстві значно відрізнялася від затвердженої державною пропагандою доктрини. Отож, саме в болгарському контексті, аналізуючи реакцію на «Празьку весну» 1968 року, слід розрізнати офіційні та неофіційні позиції, які в цьому випадку були повністю протилежні. Наприклад, якщо офіційні заяви засуджували реформи в Чехословаччині і згодом виправдовували військову інтервенцію, то неофіційні свідчили про схвалення реформ і про надії на їх успіх, через які болгарські громадяни і самі сподівалися отримати права та свободи. На жаль, їхні прагнення в 1968 році, після вторгнення в Чехословаччину, зазнали невдачі.

Джерела та література

1. «Freunde zeigen Unterstützung und Geduld Bericht des Abteilungsleiters des ZK der KPdSU für die Verbindungen mit den kommunistischen Parteien und den Arbeiterparteien sozialistischen Länder, K. Rusakov über die Reaktion in den sozialistischen Länder auf die Ereignisse in der ČSSR// Prager frühling Das internationale Krisenjahr 1968. 2. Dokumente. / S.

- Karner, N. Tomilina, A Tschubarjan. – Bohlau, Verlag, Koln, Weimar, Wien, 2008. – S. 1233-1248.
2. Баева И. Болгария – преданный вассал Кремля / И. Баева // «Пражская весна» и международный кризис 1968 года: исследования / Гл. ред. Н. Томилина, С. Карнер, А. Чубарьян. – М.: МФД, 2010. – С. 191-206.
 3. Бухаркин И. Накануне операции «Дунай» / И. Бухаркин // «Пражская весна» и международный кризис 1968 года: Документы / Гл. ред. Н. Томилина, С. Карнер, А. Чубарьян. – М.: МФД, 2010. – С. 482-490.
 4. Волокитина Т. «Пражская весна» в осмыслении болгарских историков / Т. Волокитина // 1968 год. «Пражская весна». Историческая ретроспектива. – М.: Росспен, 2010. – С. 751-777.
 5. Запись беседы в Москве руководителей КПСС, БКП, ВСРП, СЕПГ и ПОРП о ситуации в Чехословакии // «Пражская весна» и международный кризис 1968 года: Документы / Гл. ред. Н. Томилина, С. Карнер, А.О. Чубарьян. – М.: МФД, 2010. – С. 63-94.
 6. Мусатов В. О «Пражской весне» 1968 г. / В. Мусатов // Осмысление истории / Под ред. Г.Н. Савостьянова. – М.: Просвещение, 1996. – С. 151-168.
 7. Орлик И. Поражение «социализма с человеческим лицом» / И. Орлик // Трансформации на постсоциалистическом пространстве. – СПб.: Алетейя, 2009. – С. 285-303.
 8. Постановление Политбюро ЦК Болгарской коммунистической партии об итогах совещания представителей социалистических стран Европы в Дрездене // «Пражская весна» и международный кризис 1968 года: Документы / Гл. ред. Н. Томилина, С. Карнер, А. Чубарьян. – М.: МФД, 2010. – С. 30-31.
 9. Постановление Политбюро ЦК КПСС «О заявлении ТАСС» // Чехословацкий кризис 1967-1969 гг. в документах ЦК КПСС. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2010. – С. 200-202.
 10. Стенограмма совещания в Варшаве руководителей ЦК БКП, ЦК ВСРП, ЦК КПСС, ЦК ПОРП и ЦК СЕПГ 14-15 июля 1968 г. // «Пражская весна» и международный кризис 1968 года: Документы / Гл. ред. Н. Томилина, С. Карнер, А. Чубарьян. – М.: МФД, 2010. – С. 109-154.

ЗМІСТ

Савчук П.О. ПОСТОЛОВСЬКИЙ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ – ЛЮДИНА, ОРГАНІЗАТОР, НАУКОВЕЦЬ.....	3
---	---

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Жук О. М. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЕЛЕНЬ КРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1569-1648 РР.	13
--	----

Карімова К. В. ВПЛИВ ЕТНІЧНИХ ГРУП НА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В КІНЦІ ХVІІІ – СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.	28
--	----

Іванова В.О. ГЕНЕРАЛ М.І. ДРАГОМИРОВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877 – 1878 РР.....	34
--	----

Проскурняк В.П. ОСИП МАКОВЕЙ ТА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.	51
---	----

Пальчевський Р.С. СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ У ПЕРІОД МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ	63
---	----

Журавльова С.П. УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.....	71
---	----

Дерман І. П. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ТІ – НА ПОЧАТКУ 40-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	82
---	----

Давидюк Р.П. ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАНІЯ ВОЛИНЦЯ В УМОВАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.....	91
---	----

Гуменюк О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1939-1941 РР.).....	102
Півоварчук В.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ ВЗАЄМИН 1939-1941 РР.....	108
Капіган Л.І. МОВНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ШКОЛИ В ЗАКАРПАТТІ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ	115
Киридон П.В. ДІЯЛЬНІСТЬ НОМЕНКЛАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ В 1945-1953 РОКАХ	128
Дубей В.І. ЗАСАДИ АВТОТРАНСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ...	141
Киридон А.М. УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ФОРМАТІ КРОС – ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	149
Петрук Л.П. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ	167
Чорна Л.О. РІДНА ПРИРОДА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	176
Безкоровайна О.В. ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФЕНОМЕНА ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ.....	185
Карпухіна Т.О. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ У НОВІТНІЙ ПЕРІОД	207

Веремейчик Л. Ф.
ДУХОВНЕ СЛУЖІННЯ ТА КАПЕЛАНСТВО В ЗБРОЙНИХ
СИЛАХ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 232

Сойчук Р.
СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА УКРАЇНСЬКОГО МЕНТАЛІТЕТУ 243

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Прищепя Б.А.
ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕРЕСОПНИЦІ..... 255

Семешук В. М.
СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА ПРИРОДНИЧІ
ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ МЕЛІОРАТИВНИХ
РОБІТ НА ВОЛИНІ В КІНЦІ ХІХ СТОЛІТТЯ..... 266

Прищепя О.П.
УЧАСТЬ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ФОРМУВАННІ
МІСЬКОГО ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА) 273

Галуха В.Л.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ
Й ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У ХОДІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
НА ВОЛИНІ У МІЖВОСННИЙ ПЕРІОД..... 283

Жив'юк А.
ФОРМУВАННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ
КОМПАРТІЙНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ВПРОДОВЖ 1940-х РОКІВ
(НА МАТЕРІАЛАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБКОМУ КП(Б)У) 293

Михальчук Р. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ В ПІВДЕННІЙ
РІВНЕНЩИНІ (на прикладі Здолбунівського району)..... 304

Ларькіна Л.М.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
СТВОРЕННЯ КОМІСІЙ СПРІЯННЯ ЗА ДОТРИМАННЯМ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО РЕЛІГІЙНІ КУЛЬТИ
НА ВОЛИНІ (1961–1966 рр.) 316

Доброчинська В. А., Шеретюк В.М.
СТОРИНКИ ІСТОРІЇ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1967–1998 рр.)..... 322

Білявцева О.В.
ЗБЕРЕЖЕННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНЦІВ
ПРАВОСЛАВНИМИ МОНАСТИРЯМИ РІВНЕНЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ СВЯТО-МИКОЛАЇВСЬКОГО
ГОРОДОЦЬКОГО ТА СВЯТО-ТРОЇЦЬКОГО
КОРЕЦЬКОГО ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ) 339

Жилюк С. І.
СТАНОВИЩЕ ІУДЕЙСЬКИХ ГРОМАД
НА ЖИТОМИРЩИНІ В РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ..... 346

Чура В.І.
НАСЛІДКИ КОМПАРТІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ
НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ
РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 1988 РОЦІ..... 357

Демянюк І.В.
ПРЕДТЕЧА НЕЗАЛЕЖНОСТІ
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ НАРОДНОГО
РУХУ УКРАЇНИ НА РІВНЕНЩИНІ..... 368

**ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС**
Полнохович Ю. Ю.
«ЮВІЛЕЙНІ ЦЕРЕМОНІЇ» ЗА ДАНИМИ НАПИСІВ
МАЙЯ КЛАСИЧНОГО ПЕРІОДУ..... 385

Петрович І.
ІШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ ФЕОДАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ЧЕХІЇ..... 395

Якимчук О.О.
НАСТУП ДЕРЖАВИ НА МАЙНОВІ ІНТЕРЕСИ
КНЯЗІВ ЛЮБОМИРСЬКИХ У КОНТЕКСТІ
ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. 404

Шеретюк Р.М. ЕТНОКОНФЕСІЙНІ ПРОЦЕСИ У СЕРЕДОВИЩІ УНІАТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ХОЛМЩИНИ І ПІДЛЯШШЯ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	415
Венгер Н. В. ЕТНІЧНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ. ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН: НА ПРИКЛАДІ МЕНОНІТСЬКОЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	424
Троян С.С. НІМЕЧЧИНА НА ШЛЯХАХ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: АДМІРАЛ А. ФОН ТІРПІЦ І ПРОГРАМА БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ	444
Василюк А.В. СПІЛКИ У ПРАЗІ В 1890-1910 РОКАХ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ МІЖЕТНІЧНОГО КЛІМАТУ	454
Бунечко С. М. АГРАРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В ПОЛЬЩІ 1930-Х РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	464
Луцик Г. РОЛЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІЇ СЛОВАЧЧИНИ У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1945-1948 РОКИ).....	476
Субот О.А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ 1948 – 1954 РР. «СПРАВА СЛАНСЬКОГО».....	497
Філіпчук І.В. РОЛЬ ЧАСОПISУ «LITERARNI LISTY» У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.....	517
Віруцька С.В. БОЛГАРІЯ І «ПРАЗЬКА ВЕСНА» 1968 РОКУ	521

Жулканич Н., Безега Т.
ОСОБЛИВОСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В РУМУНІЇ (80-90-і рр. ХХст.)..... 532

Санжаревський О.І.
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМИН
РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ З КРАЇНАМИ БАЛТІЇ
В 90-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ..... 541

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ

Савчук П.О.
НАУКОВА ШКОЛА
«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»..... 550

Грипич С.Н.
ПОСТАТЬ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
У КОНТЕКСТІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
ТА КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ..... 561

Деміроглу Х.
ІСТОРИЧНІ МАТЕРІАЛИ ПРО ВОЛЗЬКИХ БУЛГАР..... 570

Синяк І.Л.
ФОРМУЛЯРИ ВИКОНАВЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО
В ДОБУ НОВОЇ СІЧІ..... 588

Постоловський Р.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У
ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ..... 599

Казначеева Л.М.
ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ВОЛИНСЬКОГО ДВОРЯНСЬКОГО ЗІБРАННЯ..... 635

Троян П.С.
АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ
НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ..... 644

Кузьменко Л.І. ЛИСТУВАННЯ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЙОГО СТОСУНКІВ З РОДИНОЮ	649
Шатрова М.Б. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА КІНЦЯ ХІХ — 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	661
Багрій Т.М. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918 – 1938 РР.) У СУЧАСНИХ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЧЕХІЇ.....	672
Підберезних І.Є. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ США У ДАЛЕКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ (1945-1991 роки): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ.....	683
Хмельницький Б. І. СУСПІЛЬНО ЗОРІЄНТОВАНІ ДОКУМЕНТИ ІЄРАРХІЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ.....	702
Заглинська Л.В. ФІЛОСОФІЯ ЕКОНОМІКИ: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	710
Трачук Л. НАУКОВА РОЗРОБКА ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В БІБЛІОГРАФІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗРІЗІ	719
Остапчук Ю.А. ІСТОРІОГРАФІЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ КАТАЛОГІВ.....	733
Полянський О. БИТВИ ЗА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ: ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ДО ПРЯМОЇ УКРАЇНОФОБІЇ	744
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	770

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки

Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 21

Відповідальний за підготовку збірника до видання – *С. С. Троян*

Технічне редагування – *колектив філологів кафедри методики викладання культури української мови РДГУ*

Комп'ютерна верстка – *О. Ю. Третьяк, В. Б. Самсонюк*

Обкладинка – *Г. В. Волохов*

Фото – *В. Ю. Ричко*

Підписано до друку 10.06.2011 р.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет. Друк різнографічний.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 42,3.

Тираж 300. Зам. №105/1

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 21. – Рівне: О.Зень, 2011. – 781с.

ISBN 978-617-601-015-9

Видавець О.Зень
Свідоцтво РВ №26 від 6 квітня 2004 р.
пр.Кн.Романа, 9/24, м.Рівне, 33022
тел.: 0-362-24-45-09; 0-67-36-40-727
E-mail: olegzen@ukr.net

Віддруковано засобами різнографічного друку
Друк: ПП І. О. Самборський
вул. Толстого, 3, м. Рівне, 33028
тел.: 0-362-22-41-20